निराधार मुलांचे आशास्थान सी.एस.ए.

इतकी वर्षे शिक्षण करीअर आणि नोकरीसाठी धावाधाव यात गेली. आपल्या आजूबाजूला समाजात काय चालले आहे, हे बघायला वेळच मिळाला नाही. 'काळे कन्सल्टंट्स' कंपनीमध्ये नोकरी लागल्यावर कॅटॅलिस्ट फॉर सोशल ॲक्टिव्हिटीज (सीएसए) या संस्थेची ओळख झाली. ही संस्था अनाथ मुले व त्यांच्या संस्थासाठी काम करते. या संस्थांनी आयोजित केलेल्या एका कार्यक्रमाला मी स्वयंसेवक म्हणून गेलो. पुण्यातल्या विविध संस्थांतून जवळजवळ ४०-५० मुले आली होती. त्या मुलांबरोबर पूर्ण दिवस विविध कार्यक्रमात भाग घेतला. संध्याकाळी कार्यक्रम संपल्यावर ही मुले आपापल्या संस्थेत निघाली, तेव्हा मात्र फार वाईट वाटले. आई-वडिलांशिवाय आपण एक दिवससुद्धा राहू शकत नाही. तिथे ही मुले संपूर्ण आयुष्य काढतात. तेव्हाच मी ठरवले,

शहरांत मूल दत्तक घेण्याचे प्रमाण वाढत आहे. पण, खेड्यांत ही कल्पना अजून रुजलेली नाही. ज्या गोष्टीला प्रोत्साहन द्यायला हवे तेथे समाज आडवा येतो. लहान मूल हे परमेश्वराचे रूप मानतात. त्यांना आईवडील, घर मिळालंच पाहिजे. यासाठी सर्वांनीच प्रयत्न करायला हवा.

आपल्याला जेवढी शक्य आहे तेवढी मदत आपण या संस्थांना व मुलांना करायची. त्यामुळे संस्थेच्या सर्व कार्यक्रमांत मी भाग घ्यायला लागलो.

अनाथ मुले व त्यांच्यासाठी काम करणाऱ्या या संस्थेने Aparents (दत्तक घेणारे पालक) यांच्यासाठीसुद्धा काम करायला सुरुवात केली. दत्तक मुले व त्यांचे पालक यांचे प्रश्न सोडविण्यासाठी वेगवेगळ्या कार्यशाळा आयोजित केल्या. दत्तक घेण्यासाठीची जी प्रक्रिया आहे, तिचे पालकांना व संस्थेला मार्गदर्शन सुरू केले. ही प्रक्रिया सुलभ व्हावी म्हणून प्रयत्न चालू आहेत. पुणे, मुंबई व बंगळूरसारख्या ठिकाणी काम केल्यावर संस्थेने कामाची दिशा ग्रामीण भागाकडे वळविली. लातूर, नांदेड, उदगीर यासारख्या मागासलेल्या भागातील संस्था व त्या संस्थांतील मुले यासाठी काम करण्याचे ठरविले.

या कामाला वेग देण्यासाठी समाजातील सर्वजण पोलीस, न्यायव्यवस्थेतील मान्यवर यांचा सहभाग व निकोप दृष्टिकोन खूप महत्त्वाचा आहे. या सर्वांना व अनाथ मुलांसाठी काम करणाऱ्या संस्थांना जवळ आणायचे काम सुरू केले.

८ जानेवारी २००६ रोजी सीएसए संस्थेच्या अध्यक्षा दासगुप्ता यांनी 'दत्तक मुलांचे संगोपन' व 'पोलीस, न्यायव्यवस्था, प्रसार माध्यमे' या विषयांवर कार्यशाळा आयोजित केली. सर्व संस्थांतील मुलांसाठी 'किलबिल' हा कार्यक्रम आयोजित केला होता. कार्यक्रमाची सुरुवात प्रमुख पाहुणे प्रमोद जोशी (अतिरिक्त जिल्हा न्यायाधीश) यांच्या हस्ते दीपप्रज्वलनाने झाली.

'दत्तक मुलांचे संगोपन' या विषयावर मार्गदर्शन करण्यासाठी डॉ. मीरा ओक, (पुणे) आल्या होत्या. तर, 'दत्तक मुलांना दत्तकाबद्दल सांगणे' या विषयावर लता जोशी यांनी पालकांचे मार्गदर्शन केले. या कार्यशाळेत पालकांनी व लातूर येथील मान्यवरांनी आपले प्रश्न मांडले व त्यांची उत्तरे जाणून घेण्याचा प्रयत्न केला. दत्तक घेतलेले मूल व त्याचे पालक आणि सामान्य मुलांचे व पालकांचे प्रश्न, समस्या या खरे तर सारख्याच आहेत. स्वतःचे मूल व दत्तक घेतलेले मूल या दोघांचे संगोपन सारखेच असते. त्यांच्या प्रश्नांची व समस्यांची उत्तरे सारखीच आहेत.

दुसरी कार्यशाळा 'पोलीस, न्यायव्यवस्था, सरकारी अधिकारी व प्रसारमाध्यमे' यांच्यासाठी आयोजित केली होती. माधुरी अभ्यंकर व अनुराधा दीक्षित यांनी समाजातील नियोजन कायम राखण्यासाठी निरंतर झटणाऱ्या न्यायव्यवस्था व शासनव्यवस्था यांचा कार्यभाग कसा असावा, याबाबत मार्गदर्शन केले. 'किलबिल' या मुलांसाठी आयोजित केलेल्या कार्यक्रमाचा मुलांनी भरपूर आनंद घेतला. मुलांनी विविध गुणदर्शनाचे कार्यक्रम सादर केले. त्यांच्यासाठी आयोजित स्पर्धांमध्ये आणि खेळांमध्ये त्यांनी उत्स्फूर्तपणे सहभाग घेतला.

कार्यक्रम संपल्यानंतर आम्ही सर्व जण पुण्याला निघालो सर्व संस्थांतील मुलेसुद्धा आपापल्या घरी म्हणजेच संस्थेत निघाली. एका दिवसाच्या कार्यक्रमाने व अशा कार्यशाळा आयोजित केल्याने या मुलांचे प्रश्न सुटणार नाहीत. या अशा प्रतिकूल परिस्थितीत ही मुले जन्माला का आली असतील? कुठे असतील यांना जन्म देणारे? कदाचित आपल्या आजूबाजूला वावरणाऱ्या माणसांपैकीच कुणाची तरी असतील ही मुले. सोडून देणाऱ्यांनी या मुलांना वाऱ्यावर सोडून स्वतःचा प्रश्न सोडविण्याचा प्रयत्न केला; परंतु, आयुष्यभर याचे दुःख त्यांना सतत असेल. पण, आता या मुलांच्या आयुष्याचा निर्माण झालेला प्रश्न कुणी सोडवायचा?

सामाजिक संस्था याचे उत्तर असू शकत नाही. आई-वडील, आजी-आजोबा, भाऊ-बहीण, नातेवाईक, शिक्षक, मित्र हे सर्वजण आयुष्यात खूप महत्त्वाचे असतात. यांपैकी कुणाचीही उणीव दुसरा भरून काढू शकत नाही. या मुलांकडे यांपैकी कुणीही नाही. स्वतःच्या पायावर उभे राहायची ताकद त्यांना कोण देणार? सामाजिक संस्था या मुलांसाठी किती पुरणार? आज सीएसएसारख्या संस्था अनाथ आणि निराधार मुलांसाठी काम करतात; परंतु समाजात अशा प्रकारची परिस्थिती निर्माण होऊ नये, यासाठीसुद्धा जागृती व्हायला हवी. नुसते सामाजिक संस्थांवर अवलंबून चालणार नाही, तर प्रत्येकाला पुढाकार घ्यावा लागेल. आज आपल्याबरोबर किती तरी तरुण डॉक्टर, वकील, पोलीस होत आहेत. या हुशार लोकांनी नुसते करिअरकडे नाही तर समाजाकडेदेखील थोडेसे लक्ष द्यायला हवे. या शिक्षणाचा फायदा समाज सुधारण्यासाठी झाला पाहिजे. शहरांपेक्षा खेड्यापाड्यांत परिस्थिती फार बिकट आहे. मुली घराच्या बाहेर पडत नाहीत. कुठल्याही प्रकारचे लैंगिक शिक्षण मुलामुलींना मिळत नाही. घरीही या विषयावर पालकांशी चर्चा करता येत नाही. त्यामुळे अज्ञान व या विषयाचे गैरसमज वाढतच जातात. अनाथ मुले जन्माला येण्याचे कारण आपण समजून घेतले पाहिजे. शिक्षण व संस्कार या गोष्टींवर लक्ष दिले, तर समाज झपाट्याने बदलेल. हे काम घरातील लहान मुलांपासून आजी-आजोबांपर्यंत सर्वांनी केले पाहिजे, नाही तर सीएसएसारख्या हजारो संस्थासुद्धा या कार्याला पुरणार नाहीत.

ही अनाथ मुले आपल्या समाजाचा एक घटक आहे. तो जर कमकुवत व दुबळा झाला, तर समाजसुद्धा तसाच होणार. परिस्थिती हाताबाहेर जायच्या आधी आवरली पाहिजे. महिलांनी, महाविद्यालयांमधील तरुणांनी याकडे लक्ष देऊन समाजासाठी काही तरी केले पाहिजे. आपला खारीचा वाटासुद्धा कुणाची तरी आयुष्य बदलवू शकतो.

आज पुणे-मुंबई येथील परिस्थिती मराठवाड्याच्या परिस्थितीपेक्षा वेगळी आहे. या शहरांत मूल दत्तक घेण्याचे प्रमाण वाढत आहे. ही खरेच कौतुकास्पद गोष्ट आहे. पण, खेड्यापाड्यांत ही कल्पना अजून रुजलेली नाही. मूल दत्तक घेणाऱ्या पालकांना व त्या मुलाला अजूनही समाजात आदराने वागविले जात नाही. ज्या गोष्टीत स्वागत करायला हवे, त्याला प्रोत्साहन द्यायला हवे तेथे समाज आडवा येतो. जसे झाडाला कलम लावून ते कलम वाढवितात, तसेच एक निराधार मूल आपण आपल्या घरात दत्तक घेऊ शकतो. लहान मूल हे परमेश्वराचे रूप मानतात. त्याला योग्य संस्कार, प्रेम, शिक्षण या गोष्टींची नितांत गरज आहे. अनाथालयातून घरी आणल्याशिवाय ते शक्य होणार नाही. त्यांना आईवडील, घर मिळालंच पाहिजे. यासाठी सर्वांनीच प्रयत्न करायला हवा. पोलीस, माध्यमे, न्यायव्यवस्था, समाजातील नागरिक या सर्वांनी मिळून दत्तकप्रक्रिया सुलभ करून तिला योग्य दिशा द्यायला हवी. ज्या पालकांनी मूल दत्तक घेतले आहे, त्यांनी अभिमानाने पुढे यायला हवे व इतर पालकांना मार्गदर्शन करायला हवे. पोलिसांनी व न्यायव्यवस्थेतील मान्यवरांनी यात विशेष सहभाग घेऊन पालक, संस्था व या मुलांना मदत करायला हवी. त्यांना घर व आई-वडील मिळवून द्यायला हवेत.

- स्वप्निल चौघुले
भ्रमणध्वनी ९८८१०६३२६६

रविवार 20 जुलै 2006 (लोकमत)